

*Давидова Н. О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватноправових дисциплін
Університету сучасних знань*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В США

Анотація. В статті аналізується історія та сучасність правового регулювання відносин у сфері вищої освіти. Досліджено історичні етапи правовідносин між інституцією вищої освіти та студентом. Американська зацікавленість в освітньому праві та розвиненість правового регулювання є взірцем для наслідування.

Ключові слова: освітнє право, інституція вищої освіти, судовий прецедент, рішення Верховного суду, правове регулювання.

Постановка проблеми. Вивчення іноземного досвіду регулювання відносин у сфері освіти та запозичення позитивних напрацювань є запорукою ефективного реформування української системи освіти. Сполучені Штати є взірцем для побудови системи освітніх інституцій вищої освіти, оскільки тут за багатьма міжнародними рейтингами знаходиться більше половини зі 100 найкращих університетів світу.

Серед останніх американських досліджень і публікацій з теми історії освітнього права слід назвати праці таких дослідників: М. Герстейн, У. Каплін, Р. Коеніг, Б. Лі, Р. Смола. Нам невідомі роботи вітчизняних юристів, які б писали про історію освітнього права в Сполучених Штатах.

Метою статті є дослідження історії та сучасності правового регулювання відносин у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В колоніальний період підготовка священників була головною метою перших університетів Сполучених Штатів, оскільки віросповідання займало значне місце в суспільному житті. Потреба в грамотності пояснювалась, в першу чергу, необхідністю бути здатним читати Біблію. За взірць структури, управління та організації навчального процесу було взято Оксфордський, Кембриджський університет в Англії, а також шотландські університети. Першим закладом вищої освіти в Сполучених Штатах в 1636 р. став Гарвард, який отримав назву на честь його благодійника. Спочатку університет готував священників, але випускники часто працювали у сфері права, медицини, в уряді та в бізнесі. Коледж Уільяма та Мері було засновано урядом штату Вірджинія в 1693 році, який фінансувався за рахунок введення спеціального податку на тютюн та щорічних асигнувань. Єльський коледж виник в 1701 році, а в 1716 році змінив місце розташування на Нью-Хейвен (штат Коннектикут). Пресвітеріанська церква в 1747 році створила в місті Принстон Коледж Нью-Джерсі, який пізніше було перейменовано у відомий Принстонський університет. Баптисти заснували в 1764 році Коледж Род-Айленда, що в 1804 році було перейменовано в Браун університет на честь благодійника. Церква Англії відкрила Королівський коледж на підставі королівської хартії 1746 року, після Американської революції коледж в 1784 році продовжив свою роботу під новою назвою Колумбійський університет. Академія Пенсільванії була заснована Бенджаміном Франкліном в 1749 році та, на

відміну від тогочасних університетів, не була орієнтована на підготовку священослужителів [1, с. 1-25]. Перші університети були невеликими за розміром, з обмеженою кількістю навчальних дисциплін, переважна більшість з яких була гуманітарного напрямку (грецька, латина, стародавня історія, логіка, етика, риторика). Багато студентів було молодших за 17 років, а оплата за навчання була незначною [2, с. 3-22].

На початковому етапі розвитку американська вища освіта вважала себе відстороненою від правового регулювання, а іноді навіть вище такого регулювання. Причини такого особливого статусу слід шукати в історії: вища освіта (особливо приватна) розглядалась як унікальна інституція, що здатна здійснювати свою діяльність на засадах саморегулювання, засновано на звичаях, узвичаєннях, традиціях та приватноправовому договорі. Світ університетської науки був як Вікторіанський клуб джентльменів, внутрішнє управління яким та священна територія якого не могли бути порушені сторонньою особою [3, с. 9]. Автономія була базовим принципом, а університет розглядався як приватна організація; сторонні особи не мали компетенції для втручання в університетське життя.

Основний юридичний нагляд за університетами здійснювали суди, які також неохоче втручались у цю сферу, приваблюючи судовою доктриною того часу була *inlocoparentis*¹, означає, що адміністрація університету діє в інтересах студента за аналогією дії батьків в інтересах дитини. З 1800-х років до 1960 р. університети могли регулювати приватне життя студентів, включаючи свободу слова, свободу асоціацій та застосовувати дисциплінарні стягнення без дотримання клаузули Чотирнадцятої поправки до Конституції про належну правову процедуру [4, с. 66-67]. Красномовною справою, яка розкриває суть принципу *inlocoparentis*, є *Gottv. BereaCollege* [5]. В цій справі Апеляційний суд штату Кентуки визнав за університетом право обмежити своїх студентів у праві відвідувати ресторан неподалік навчального закладу. Після декількох випадків відрахування студентів за порушення нововведеного правила кількість відвідувачів закладу харчування істотно скоротилась. Містер Готт, власник ресторану, подав позов до коледжу Береа про скасування обмеження на відвідування. Суд залишив правило в силі, аргументуючи свою позицію тим, що коледж має над студентами таку ж владу, як батьки над своїми дітьми, а тому може обмежувати поведінку студентів, якщо це, на думку коледжу, йде їм на користь. Єдиним виключенням є випадки, коли встановлені правила є незаконними або порушують публічний порядок. Жодне з цих виключень не мало місце, на думку суду, в ситуації з обмеженням відвідування ресторану.

Справа *Gott* визначила щонайменше на подальші 50 років вектор розвитку правовідносин між університетом та студентами, в якому судова влада утримувалась від втручання у вирішення внутрішньо університетських питань, що умовно називається концепція «судової поваги».

В 1928 р. Апеляційний суд штату Нью Йорк продовжив принцип *inlocoparentis* в справі *Anthonyv. SyracuseUniversity*

¹ *Inlocoparentis* – (лат. тимчасовий представник дитини) Див. *Black's Law Dictionary*, 7th ed. West Group, Minnesota, 1999. - P. 791 (1738 p.)

[6]. Предметом спору була підстава для відрахування Біатрис Ентоні із Університету Сиракузи, яка була дивним чином сформульована: «Ентоні не є звичайною дівчиною із Сиракузи» [6, с. 489]. Позивач аргументувала незаконність відрахування тим, що університет мав з нею договірні стосунки, які були порушені адміністрацією. Суд погодився, що вступ до університету викликає виникнення договірних відносин, але адміністрація університету має широкі дискреційні повноваження при вирішенні, яка поведінка є неприпустимою в освітній інституції. Університети отримали майже безмежну свободу у формулюванні та тлумаченні умов договору.

В справі *Hamilton v. Regents of the University of California* [7], яка розглядалась Верховним судом США в 1934 році, студенти оскаржили рішення членів правління про обов'язкову військово-підготовку як умову навчання в системі університетів Каліфорнії. На думку суду, така умова не порушує Конституцію США (клаузулу про привілеї та імунітет), оскільки навчання в університеті є привілеєм, а не правом особи, а тому навчальний заклад може на власний розсуд його обмежити в найкращих інтересах студента або самого закладу.

Відвідування університету та статус студента було не правом, а привілеєм не тільки на рівні судової практики, але й на рівні локальних актів, наприклад, згідно з навчальною програмою Університету Сиракузи 1924 року «відвідування університету є привілеєм. Для забезпечення ученості та моральної атмосфери університет зберігає право, а студент визнає право університету на вимогу відрахувати будь-якого студента в будь-який час за будь-якою причиною, що розглядається достатньою для цього, не вимагається надання причини для такого відрахування» [6, с. 489].

Майже таку ж необмежену свободу було надано університетам при вирішенні кадрових питань: прийняття на роботу, укладання строкового або безстрокового трудового договору, звільнення з роботи. Трудові спори між викладачем та університетом віддавались не на розсуд суду, а вирішувались досвідченим адміністратором або професором зі стажем, що мали авторитет. Вищі навчальні заклади також мали імунітет від широкого кола позовів про відшкодування шкоди. Для публічних інституцій такий імунітет пояснювався доктриною урядового імунітету, згідно з якою уряди та інші органи влади штатів не несли юридичної відповідальності. Приватні інституції набули аналогічного імунітету у зв'язку з тим, що вони здійснювали благодійну діяльність, тому звільнялись від юридичної відповідальності через те, що кошти слугували благодійній меті та не могли бути спрямовані на інші цілі [3, с. 11]. Потенційні позови до ВНЗ стримувались не тільки доктриною імунітету, а також низькою вірогідністю досягнення успіху в суді та високою ціною судового розгляду. До виникнення освітніх асоціацій, що надають юридичну допомогу та фінансову підтримку з боку уряду, всі судові витрати покладались на позивача.

Кінець доктрини *inlocoparentis* поклала справа *Dixon v. Alabama* [8]. Апеляційний суд п'ятого округу визнав незаконною відрахування Джона Діксона та п'яти інших афро-американських студентів без проведення належної правової процедури. Адміністрація, керуючись сталою на той час практикою *inlocoparentis*, просто відрахувала студентів без проведення слухання та без вказування причин. Справжньою підставою стала участь у демонстрації на захист громадянських прав. Суд вказав, що відвідування коледжу не є конституційно захищеним правом, але позбавлення позивачів статусу студента є незаконним. Влада коледжу не є безмежною, він не може приймати свавільні рішення лише посиланням на доктрину *inlocoparentis*. У цій справі суд виробив мінімальний стандарт належної

правової процедури при розгляді адміністрацією справ про ганебну поведінку студентів: 1) посадові особи повинні письмово подати студенту обвинувачення у його ганебній поведінці; 2) студенту повинні бути надані імена осіб, що свідчили проти нього, та письмові показання свідків; 3) провести слухання з наданням студенту можливості спростувати обвинувачення; 4) якщо слухання було проведено не перед Вченою радою, то результати слухання треба довести до її відома у формі повідомлення, яке є відкритим для ознайомлення студентом [8, с. 158-159]. Суд звернув увагу, що різні правопорушення можуть вимагати вищого ступеня належної правової процедури. Державний коледж діє від імені штату, а отже Конституція захищає права, порушені державним коледжем, що означає, що позбавити життя, свободи та власності (відрахування студента прирівняне до позбавлення свободи) не можна без дотримання хоча б мінімальної належної процедури. Відносини між студентом та приватним коледжем регулюються на договірних засадах [8, с. 157], тобто, такі студенти можуть добровільно відмовитись від свого права на належну правову процедуру у випадку відрахування.

У другій половині ХХ ст. правове регулювання відносин між університетом та студентом змінилось. Етап доктрини *inlocoparentis* завершився і настала «ера спостереження» [9, с. 91], тобто, університети дистанціювались від регулювання поведінки студента та спостерігали без втручання та встановлення імперативних правил. В справі *Bradshaw v. Rawlings* [10] Апеляційний суд третього округу відмовився покласти відповідальність на Коледж Делавар Велі за пошкодження, отримані студентом на пікніку, який влаштувала освітня інституція. Травма стала результатом наїзду автомобіля, яким керував інший студент у стані алкогольного сп'яніння. Коледж не вважав себе зобов'язаним відповідати за делікт, оскільки не несе відповідальності за дії свої студентів, вчинені з необережності. Суд зазначив: «Адміністрація коледжу більше не контролює широку сферу суспільної моралі. В минулому коледж міг запроваджувати жорсткі норми, користуючись доктриною *inlocoparentis*, але сьогодні студенти енергійно заявляють про право самостійно контролювати своє життя» [10, с. 140].

Починаючи з 1980-х років почався наступний етап правового регулювання університетського життя та взаємовідносин університету та студентів, що умовно називається «ера обов'язку». Цей етап характеризується пошуком балансу між владними повноваженнями університету та свободою студентів, виробляються принципи спільної відповідальності за безпеку та пошкодження [11, с. 157]. У справі *Furek v. University of Delaware* [12] студент Джефрі Фурек подав позов до Університету Делавар за необережність, що призвели до опіків як результат інциденту в студентському клубі. Апеляційний суд другого округу визнав, що «університет не є гарантом безпеки студентів, також він не є поліцейським, що слідкує за моральністю студентів. Тим не менше він має обов'язок регулювати та передбачати небезпечні види діяльності, що мають місце на його території» [12, с. 522].

Сучасний етап правовідносин між університетом та студентом пропонується називати «ера сприяння» [11, с. 163], університет надає правила для прийняття рішень та закріплює наслідки за порушення цих правил студентами. Наприклад, довідник студента Гарвардського університету говорить, що університет очікує від студентів зрілої поведінки. Це очікування включає в себе відповідальність самого студента за прийняті ним рішення стосовно фізичного та психічного здоров'я [13].

В другій половині ХХ ст. спостерігалась інтенсифікація правового регулювання відносин у сфері вищої освіти. Феде-

ральний уряд та Конгрес, уряди та легіслатури штатів стали приймати нормативні документи, спрямовані на все більше обмеження університетської автономії. Студенти, викладачі, сторонні особи стали частіше заявляти в суді про порушення їх прав, а суди, в свою чергу, відійшли від практики невтручання в університетське життя і активно стали долучатись до правотворчого процесу у сфері вищої освіти через запровадження судових прецедентів.

Коло судових справ, де задіяні учасники освітнього процесу, ставало все ширшим. З'являлись судові прецеденти, в яких студенти подають позов до ВНЗ про відшкодування шкоди, завданої звинуваченням в плагіаті або в результаті звинувачення в неналежному використанні університетської комп'ютерної мережі; позови про заперечення проти обов'язкового платежу за розміщення студентів в гуртожитку; позови жертв переслідувань до інституцій або професорів, що винні в порушенні спокою; позови студентів-інвалідів проти свого ВНЗ або реабілітаційного центру штату щодо розміру матеріальної допомоги на освіту; студенти, що стали жертвою насильства, подають позови до своїх інституцій про незабезпечення умов безпеки на території університету; батьки подають позови до університету після того, як їх дитина вчинила самогубство; колишні студенти в разі проведення процедури банкрута таких осіб позиваються до університету про звільнення їх від обов'язку сплачувати позику на навчання; студенти, що підтримують права тварин, подавали позови до дослідницької лабораторії університету про зменшення чи заборону використання тварин. Університетські професори демонструють не меншу активність у судовому захисті своїх прав, зокрема судовій практиці відомі позови професора до університету про скасування зміни кабінету чи лабораторії або про відшкодування шкоди, завданої знищенням університетом матеріалів при переміщенні робочого місця професора; група викладачів позивалась до університету про скасування рішення, яким було вилучено з навчального плану курсу про вивчення прав жінок, аргументуючи тим, що має місце дискримінація за ознакою статі та порушення права на свободу слова. Набули популярності позови викладачі, яким було відмовлено в укладанні безстрокового трудового договору (tenure). Треті особи, що не мають прямого відношення до вищої освіти, також активно залучаються до судових спорів в досліджуваній сфері: університети подавали позов до виробників спортивних товарів, які незаконно використовували університетські знаки розрізнення та емблеми; радіо- та телекомпанії та спортивні організації судились за право трансляції міжуніверситетських спортивних змагань; об'єднання спортивних команд судились за право включення до свого складу тієї чи іншої команди [3, с. 5].

Порівнюючи роль освітнього права в системі права США та України, слід сказати, що американські колеги проявляють більше інтересу та досягли вищих результатів у цьому питанні. Сполучені Штати давно відчували необхідність в спеціальному регулюванні відносин у сфері вищої освіти та в спеціальній підготовці юристів для обслуговування потреб ВНЗ: протягом 1960-61 років невеликою групою адвокатів, що надавали юридичні послуги ВНЗ, була створена Національна асоціація юристів коледжів та університетів (National Association of College and University Attorneys – NACUA), що стало першим професійним об'єднанням юристів, які займаються правовим супроводом діяльності інституцій вищої освіти. Університет Мічигану, Університет Алабами, Північно-західний університет та деякі інші інституції Ліги пліоша відіграли ключову роль в заснуванні цієї асоціації. Сьогодні до асоціації входить більше, ніж 3000 адвокатів, що представляють близько 1400 університетів та 660 інсти-

туцій. Інтерес до правового регулювання вищої освіти в США щороку набирає обертів, і широко відоме видавництво юридичної літератури West Publishing Company започаткувало серію Збірник з освітнього права (Educational Law Reporter), що являє собою збірку судових рішень, яка щомісяця оновлюється. Серед спеціальних періодичних видань в США слід назвати наступні: Школа права Університету Нотр-Дам (штат Індіана) видає Журнал з права коледжів та університетів (Journal of College and University Law); Школа права Ребена Кларка та факультет освітнього лідерства Університету Брігам Янг (штат Юта) видають журнал «Освіта та право» (Education and Law Journal), який висвітлює правові питання початкової, середньої, старшої та вищої школи; Школа права Університету Південної Кароліни видає «Журнал права та освіти» (Journal of Law and Education). Іншим підтвердженням зростання інтересу до галузі освітнього права та права вищої освіти є наявність відповідної дисципліни в навчальних планах провідних правових шкіл. Наприклад, в Школі права Університету Техасу є курс «Вища освіта та право», в Школі права Коледжу Бостон є семінар «Право та вища освіта», Школа права Гарвардського та Стенфордського університету мають курс «Освітнє право та політика».

На підставі викладеного можна зробити **висновок**, що з моменту заснування перших американських університетів у XVII ст. до середини XX ст. поширеною була концепція судової поваги до університетів та академічної спільноти, суди намагались уникати розгляду спорів між учасниками освітнього процесу, вважаючи, що не мають належних знань для цього, а університет володів високим ступенем інституційної автономії, в тому числі і від втручання суду. В XIX ст. навчання в університеті вважалось привілеєм, а не правом, з іншої сторони, коледжі та університети мали необмежені права щодо студентів. Поширеною була доктрина *locoparentis*, згідно з якою університет виконував роль батьків по відношенню до своїх студентів. Потім правове регулювання взаємовідносин між університетом та студентом послідовно трансформувались та пройшли етап «спостереження університетом», етап «обов'язку університету забезпечити безпеку» та етап «сприяння університетом».

В XX ст. соціальні зміни та технічний прогрес здійснили істотний вплив на сферу вищої освіти, що призвело до інтенсифікації правового регулювання, в першу чергу у формі судових прецедентів Верховного суду. Американська зацікавленість в освітньому праві та розвиненість правового регулювання є взірцем для наслідування, що підтверджується проведенням в США чисельних наукових заходів з права вищої освіти, наявністю спеціальних періодичних видань, спеціальних підручників та літератури, наявністю дисципліни «Освітнє право» в навчальних планах провідних правових шкіл, наявністю професійних організацій, що займаються питаннями правового супроводу навчально-виховного процесу. Доречним є запозичення позитивного досвіду та створення в Україні організації, аналогічної американській Національній асоціації юристів коледжів та університетів, видання спеціалізованого періодичного видання «Освітнє право», викладання відповідної дисципліни для студентів-юристів та педагогів.

Література:

1. Roger L. Geiger. The History of American Higher Education: Learning and Culture from the Founding to World War II: Princeton University Press, 2014. – 584 p.
2. Frederick Rudolph. The American College and University: A History: University of Georgia Press, 1990. – 563 p.
3. William A. Kaplan, Barbara A. Lee. The Law of Higher Education: a Comprehensive Guide to Legal Implications of Administrative Decision Making, Volume 1, 5th Edition: Josef-Bass. A Wiley Imprint, 2013. – 1075 p.

4. Philip Lee. The Curious Life of In Loco Parentis at American Universities // Higher Education in Review. – 2011. – No 8. – P. 65-90.
5. Got v. Berea College // 156 Ky. 376, 161 S.W. 204 (1913).
6. Anthony v. Syracuse University // 224 App. Div. 487 (N.Y. App. Div. 1928).
7. Hamilton v. Regents of the University of California // 293 U.S. 245 (1934).
8. Dixon v. Alabama // 294 F. 2d 150 (5th Cir. 1961.).
9. William A. Kaplan, Barbara A. Lee. The law of higher education (4 th ed. Student Version). – San Francisco, CA: Josef-Bass, 2007. – 748 p.
10. Bradshaw v. Rawlings // 612 F.2d 135 (3rd Cir. 1979).
11. Bickel, R. D., Peter F. Lake, P. F. The rights and responsibilities of the modern university: Who assumes the risk of college life? Durham, NC: Carolina Academic Press, 1999. – 243 p.
12. Furred v. University of Delaware // 594 A.2d 506 (Del.1991).
13. Handbook for students. Stand arts of conduct in the Harvard Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://handbook.fas.harvard.edu/>.

Давыдова Н. А. Эволюция правового регулирования в сфере высшего образования в США

Аннотация. В статье анализируется история и современность правового регулирования отношений в сфере

высшего образования. Исследованы исторические этапы правоотношений между институцией высшего образования и студентом. Американская заинтересованность в образовательном праве и развитость правового регулирования является образцом для наследования.

Ключевые слова: образовательное право, институция высшего образования, судебный прецедент, решение Верховного суда, правовое регулирование.

Davydova N. The Evolution of the Law Regulating the Higher Education in the U. S.

Summary. The article in vest gates the history and the modern state of the law of higher education in the U.S. Multiple historical stages of the legal relations between the higher education institutions and the students are analyzed. The high value of and esteem for the high ere ducat on in the U.S. as well as well-developed law in this legal area sex ampler and can serves a template of low.

Key words: educational law, institution of higher education, legal case, Supreme Court decision, legal regulation.